

Új kapuőr-e a kutatóknak szánt közösségi média?*

KOLTAY Tibor

A Könyvtári Figyelő olvasói számára nem újdonság, hogy a kutatóknak szánt (más szóval *kutatói vagy akadémiai*) közösségi média jelen van életünkben. Hajnal Ward Judit, William Bejarano és Dudás Anikó már 2014-ben felhívta a figyelmünket arra, hogy az utóbbi években a kutatói lét szerves tartozékává kezd válni ezeknek a fórumoknak a használata. Kiemelték azt is, hogy ezek a kutatói profilok, „tudományos szelfik” összeállításának modern eszközeivé (is) váltak.¹

Miközben a kutatóknak óvakodniuk kell attól, hogy munkájuk láthatósága pusztán azért legyen rosszabb, mert nincsenek jelen a világháló közösségi-nek nevezett szegmensén, a „hétköznapi” közösségi oldalakat (például a Facebookot) főként magánemberként használják.² Ennek megfelelően inkább olyan „testreszabott” fórumok résztvevői, mint az Academia.edu (<https://www.academia.edu/>) és a ResearchGate (<https://www.researchgate.net/>).

Az egyik, talán legkorábbi ilyen fórum a Mendeley (<https://www.mendeley.com/>) eredetileg hivatkozások kezelésének is eszköze volt, viszont mára szintén az önmenedzselés és a tudományos kapcsolatépítés eszközeivé vált.³

Mindenesetre a kutatói közösségi oldalakkal a kutatás és a kutatói teljesítmény értékelésének számos új indikátora, alternatív metrikája jelent meg.⁴

Kutatóként jómagam már viszonylag régóta használok az Academia.edu és a ResearchGate szolgáltatásait. Emellett nemrégiben a Kudos (<https://www.growkudos.com/>) és a Mendeley felhasználóinak táborához is csatlakoztam. Ezek használata során szerzett tapasztalataimról is igyekszem majd a következőkben beszámolni. Benyomásaim nem módszeres, jól megtervezett vizsgálat eredményeként keletkeztek, hanem a rendszeres, de alapjában véve véletlenszerű használatból következő, kis mértékben tudatos megfigyelések voltak. Éppen ezért elkerülhetetlené

* Készült a EFOP-3.6.1-16-2016-00001 „Kutatási kapacitások és szolgáltatások komplex fejlesztése az Eszterházy Károly Egyetemen” c. projekt támogatásával.

vált, hogy a témával (egyre gyakrabban) foglalkozó szakirodalomra támaszkodjam még akkor is, ha az a legnagyobb súlyt a ResearchGate szolgáltatásainak elemzésére helyezi.

A ResearchGate-nek 2017. februárjában több mint 12 millió résztvevője volt,⁵ míg az Academia.edu-nak mintegy 49 millió.⁶ Ezek az eltérő számok jelentős részben abból adódnak, hogy az előbbi főként az egyetemekhez és kutatóintézetekhez köthető személyek jelentkezését fogadja el, míg az utóbbi esetében nincsen ilyen korlátozás. A másik oldalról nézve viszont a ResearchGate-ről szabadon bárki letölthet cikkeket, míg az Academia.edu regisztrációhoz köti a letöltést.⁷

Mielőtt erre rátérnék, röviden szólnom kell a Kudos néhány jellemzőjéről. Ez a fórum elsősorban abban különbözik a hasonló oldalaktól, hogy a bekerülő cikkekről a laikus közönség számára is érthető leírásokat kér. Emellett tudni kell róla, hogy több kiadó közvetlen módon támogatja, hogy cikkei elérhető legyenek itt, és így is növekedjen olvasottságuk.⁸ Számomra azonban nem teljesen világos, hogy az összes cikk, amelyeket a Kudosban való megjelenítésre felkínálnak, legálisan felhasználható-e. Mindenesetre tény, hogy a kutatóknak kell nyilatkozniuk arról, hogy a felkínált cikkeknek ők-e a szerzői. (Igaz, ez a ResearchGate esetében is így van.)

A ResearchGate

A ResearchGate iránt megnyilvánuló megkülönböztett figyelem egyik oka nyilvánvalóan az, hogy sokak szerint ez a legismertebb szolgáltatás,⁹ amely mindenek előtt ugyanúgy közösségi oldal, mint a Facebook és a szakemberek széles körét megszólító LinkedIn (<https://www.linkedin.com/>), tehát tagokat toboroz, akiket rendszeresen emlékeztet arra, hogy valós idejű résztvevői a fórumnak. Folyamatosan frissíti a kutatók hírnevét minősítő mérőszámokat. Ezek egyike az RG Score, amely azon a felismerésen alapul, hogy a jó hírnév közösségi természetű és az együttműködésen alapul. Átláthatóságáról és érvényességéről azonban eltér egymástól a ResearchGate-et vizsgáló kutatók véleménye. Tény viszont, hogy a ResearchGate az RG Score mellett kilenc további metrikát (mérőszámot) kínál úgy, hogy ezek közül választhatnak felhasználói, és ezeket egymással kombinálhatják is. Mindeközben a ResearchGate arra igyekszik ösztönözni a kutatókat, hogy javítsák publikációs mutatóikat. Nehézséget jelent viszont, hogy egyelőre nem tudtak kifejleszteni megfelelő indikátort magának

a részvételnek a mérésére és „honorálására”, pedig – közösségi oldalként – fontos lenne nagyszámú és aktív résztvevői gárda kialakítása. Természetesen azzal, hogy a tág értelemben vett tudományos teljesítmény mérésének tíz különböző metrikáját kínálja, a ResearchGate egyedülálló. Ilyen módon az egyes kutatók jó hírnevének mérése egyértelmű erőssége. Gyengéssége viszont, hogy a szoros érdeemben vett kutatói (leginkább publikációs) tevékenységen túl nem tud hasonló adatokat nyújtani, így például nem tükrözi oktatási tevékenységüket.¹⁰

A ResearchGate figyelemre méltó és viszonylag népszerű újításai közé tartozik, hogy a folyamatban lévő projektek adatai is megjeleníthetők oldalain. Ezek az anyagok gyakran a projektek eredményeként létrejött publikációk vagy olyan, egyáltalán nem jelentéktelen események, mint az Európai Információs Műveltség Konferencia 2017. évi rendezvénye, de a szó szoros értelmében vett projektleírások is megtalálhatók itt. Kevésbé fontos, sőt szinte lényegtelen, de a ResearchGate-en is működik az, hogy „szavazhatunk” egymás készségeire, amit a LinkedInről jól ismerünk.

A ResearchGate felhasználóinak többsége az Amerikai Egyesült Államokban, Japánban és Kanadában dolgozik, míg Iránban, Kínában vagy Oroszországban élnek lehetőségeivel a legkevesebben.¹¹

Kézenfekvő módon ahhoz, hogy a résztvevők cikkeinek és könyveinek PDF-példányai letölthetők legyenek, fel is kell tölteni őket. A feltöltés azonban a szellemi tulajdonjog korlátjaiba ütközhet. Éppen ezért vizsgálták meg a ResearchGate-re feltöltött cikkeket abból a szempontból, hogy azok a szerzői jogi előírásoknak megfelelően kerülnek-e be oda. Az elérhető cikkek közül ötszázat választottak ki véletlenszerű mintavétellel. Ebből 108 cikk (21,6%) eleve nyílt hozzáférésű volt, tehát – a nyílt hozzáférés arány útját követve – ingyenes folyóiratokban vagy szerzői díj megfizetését követően jelent meg, vagy hibrid, tehát teljes hozzáférésű cikkeket is közlő, de előfizetésre alapozott folyóiratokban – megint csak szerzői díj megfizetése fejében – közölték. Ezekben az esetekben természetesnek tekinthető, hogy a cikkek végleges változata kerül a repozitóriumokba vagy az intézményi, esetleg szerzői honlapokra.

A szerzői jogi szabályszegések a zöld út megvalósításakor merülnek fel. Ez 392, nem alapértelmezetten nyílt hozzáférésű cikket érintett. A vizsgált cikkeket közlő folyóiratok 88,3 százalékában a kiadó vagy a folyóirat megengedi, hogy a szerzők maguk archiválják cikkeik PDF-példányait, tehát valamilyen

formában ingyenesen rendelkezésre bocsássák cikkeiket. A probléma az, hogy az előírások többnyire túl bonyolultak és kiadónként el is térnek egymástól. Így aztán a szerzők cikkeiknek nem mindig azt a változatát töltik fel, amelyeket az előírásokban a kiadók megjelöltek. Ezek az értelmezési gondok főleg a cikkek végleges változatainak közölhetőségéhez kötődnek.

Mindenesetre az a tény, hogy a ResearchGate-re feltett PDF-fájlok 51,3%-a nem felelt meg a kiadók támasztotta követelményeknek, veszélyt jelent a ResearchGate számára, hiszen a cikkek PDF-fájljaihoz való hozzáférés a rendszer fontos szolgáltatása: ha viszont túl sok cikk szegi meg a szerzői jogi szabályokat, akkor a kiadók lépéseket fognak tenni a ResearchGate ellen, ahogyan ez az Academia.edu esetében meg is történt. A ResearchGate életképessége tehát nagyban azon múlik, hogy meg tudja győzni a szerzőket arról, hogy be kell tartaniuk a kiadók előírásait. Az is fontos, hogy segíteni is tudja őket például azzal, hogy monitorozza a szerzői jogi előírások betartását. Jó lenne tehát, ha nemcsak biztatná résztvevőit a PDF-példányok feltöltésére, hanem figyelmeztetné is őket arra, ha valamelyik adott folyóirat nem engedi meg azt.¹²

Hozzá kell tennem, hogy tapasztalataim szerint több kiadó csak akkor engedi meg a PDF-példányok elhelyezését, ha azok intézményi, szakterületi repertóriumokba vagy intézményi és személyes honlapokra kerülnek, viszont a közösség oldalakra történő feltöltést tiltja.

A kutatóknak szánt közösség oldalak világa folytonos mozgásban, fejlődésben van. Összességében azonban elmondható, hogy a ResearchGate képes lenne arra, hogy a jó hírnév meghatározó intézménye legyen, viszont erre még nem érett meg.¹³

A közösségi oldalak hatása

Személyes, rendszerezetlen és szubjektív megfigyeléseim eredményei némileg egybecsengenek a szakirodaloméval. A ResearchGate rendkívül aktív, de az Academia.edu jelenléte is érezhető. Rövid idő óta tartó Kudos-tagságom azt mutatja, hogy nem veszi túl sok időmet igénybe: merthogy a kutatóknak szánt közösségi oldalak használata – a nem-kutatói közösségi oldalakhoz hasonlóan – időigényes.

Számos projektről szereztem tudomást, de módomban nyílt arra is, hogy nagyszámú és figyelemre méltó cikket tölthessenek le. Angol nyelvű cikkeim PDF-példányait különböző országok kutatói kérték már.

Nem sokat foglalkoztam viszont saját metrikáim alakulásával, mivel itthon ezeket nemigen veszik figyelembe, tehát – egyelőre legalábbis – szó szerint alternatívák maradnak. Hivatkozottságom nyomán követésében is adtak némi segítséget ezek az oldalak, de hatásuk messze elmaradt a Google Scholartól. Ahogy pedig ez egy közösségi oldalon „illik”, többeket követek és vannak követőim is.

2014-ben azt olvashattuk, hogy a kutatóknak szánt közösségi média főként a szerzők és a már megjelent írások népszerűsítését szolgálja.¹⁴ Ez annyiban módosult, hogy az elfogadott kéziratok nagy tömege kerül fel ezekre az oldalakra, ilyen módon hozzájárulva ahhoz, hogy a tudományos publikációkhoz való nyílt hozzáférés szélesebb körűvé váljon, hiszen a nyílt hozzáférés zöld útja eredményeként nem csak a Google és a Google Scholar segítségével találhatjuk meg ezeket (bár ott is fellelhetők a közösségi oldalakra elhelyezett PDF-fájlok). Ezt igazolja, hogy jelen írásomban hivatkozott cikkek egy részéhez is a kutatói közösségi oldalak segítségével fértem hozzá.

Következtetések

A kutatóknak szánt közösség oldalak használata annak ellenére terjed, hogy az oktatók és kutatók rendelkezésére állnak a különböző repozitóriumok, amelyek megtalálhatóvá és elérhetővé teszik publikációikat.¹⁵ Nem véletlen tehát, hogy – amint az a fentiekből is látható volt – napjainkban egyre több elemzés jelenik meg a kutatói közösségi média jellemzőiről, ami azt mutatja, hogy irántuk kézzelfogható módon és egyre jobban fokozódik az érdeklődés. Mindeközben tudjuk, hogy az Amerikai Egyesült Államok és Nagy-Britannia természet- és társadalomtudományi kutatóinak empirikus vizsgálata azt bizonyította, hogy a megbízhatóság és hitelesség továbbra is a legfontosabb a számukra, és ezt a lektorálás garantálja. Mivel a hitelesség a kutatók személyéből következik, üzeneteket akár blogokon vagy közösségi oldalakon is küldenek, viszont ezekre általában nem hivatkoznak, mivel előmenetelük feltétele, hogy lektorált folyóiratcikket (könyveket) publikáljanak.¹⁶ Mindez nincsen másként a fiatal, pályakezdő kutatók esetében sem. Száztizenhat fiatal amerikai, brit, francia, kínai, lengyel, maláj és spanyol kutatót vizsgálva azt találták, hogy nincs más választásuk, mint alkalmazkodni, vagyis arra törekedni, hogy nagy presztízsű folyóiratokban publikáljanak. Ezért a kutatói közösségi média használata esetükben főként arra szorítkozik, hogy cikkek PDF-példányait szerezzék

meg, továbbá, hogy építsék maguk és publikációik digitális jelenlétét.¹⁷

Mindez nem meglepő, hiszen a tudományos jó hírnév és az eredmények megtalálhatósága mindig is a tudományos közösség prioritása volt.¹⁸ A közösségi oldalakon mérhető jellemzők azonban egyelőre még nem tartoznak a kutatói előmenetel jellemzői közé, így hiába van meg annak a lehetősége, hogy az ezekre a közösségi oldalakra érkező hivatkozások számát számba vegyük, vagy figyeljünk olyan információkat, mint pl. a letöltések száma, továbbra is a „klasszikus” hivatkozási adatok maradtak meg a kutatói minőséget jellemző tényezőknek.¹⁹

A címben feltett kérdésre válaszolva tehát az mondhatjuk, hogy a kutatóknak szánt közösségi média csak korlátozott mértékben tekinthető új kapuórnak, mivel továbbra is igaz, hogy a hagyományos értelemben vett kapuőrök, azaz lektorok, szerkesztők, könyvtárosok egyre kisebb szerepet kapnak,²⁰ így az olvasóra, vagy – esetünkben – a kutatóra marad ez a szerep. A kutatók önmaguk számára nyilvánvalóan be is töltik ezt a szerepet. Ezért is van szükség arra, hogy az információkezelésben műveltek legyenek, aminek az őket segítő könyvtárosokra is igaznak kell lennie. Ugyanakkor ne felejtjük el, hogy a könyvtárosoknak közvetlen, hétköznapi feladata is van ezen a téren, mégpedig az, hogy felhívják a kutatók figyelmét arra, hogy elérhető számos olyan közösségi oldal, amelyet a tudomány művelőinek szántak.²¹

Jegyzetek

- HAJNAL WARD Judit – BEJARANO, William – DUDÁS Anikó: Tudományos szelfi: szerzői profilok az interneten = Könyvtári Figyelő, 60. évf. 2014. 3. sz. 290–304. p.
- HAJNAL WARD Judit – BEJARANO, William – DUDÁS, Anikó: Scholarly social media profiles and libraries: A review = Liber Quarterly, 24. vol. 2015, 4. no. 174–204. p.
- HAJNAL WARD – BEJARANO – DUDÁS Tudományos szelfi
- THELWALL, M. – KOUSHA, K.: ResearchGate: disseminating, communicating, and measuring scholarship? = Journal of the Association for Information Science and Technology, 66. vol. 2015. 5. no. 876–889. p.
- About us. ResearchGate – <https://www.researchgate.net/about> [2017. március 12.]
- About Academia.edu – <https://www.academia.edu/about> [2017. március 12.]
- THELWALL – KOUSHA, i. m.
- About [Kudos]. Kudos – <https://www.growkudos.com/about/>
- HAJNAL WARD – BEJARANO – DUDÁS Scholarly social media profiles
- NICHOLAS, D. – CLARK, D. – HERMAN, E. ResearchGate: reputation uncovered = Learned Publishing, 29. vol. 2016. 3. no. 173–182. p.
- THELWALL – KOUSHA, i. m.
- JAMALI, H. R. Copyright compliance and infringement in ResearchGate full-text journal articles = Scientometrics, 2017. DOI: 10.1007/s11192-017-2291-4
- NICHOLAS – CLARK – HERMAN, i. m.
- JAMALI, H. R. – Russell, B. – Nicholas, D. – Watkinson, A.: Do online communities support research collaboration? = Aslib Journal of Information Management, 66. vol. 2014. 6. no. 603–622. p.
- THELWALL – KOUSHA, i. m.
- WATKINSON, A. – NICHOLAS, D. – THORNLEY, C. – HERMAN, E. – JAMALI, H. R. – VOLENTINE, R., ... – TENOPIR, C.: Changes in the digital scholarly environment and issues of trust: an exploratory, qualitative analysis = Information Processing Management, 52. vol. 2016. 3. no. 446–458. p.
- Early career researchers: the harbingers of change? Final report from CIBER. Year 1 2016. – http://ciber-research.eu/download/20161120-ECR_Year_1_final_report_071116.pdf [2017. március 12.]
- HAJNAL WARD – BEJARANO – DUDÁS Scholarly social media profiles i. m.
- HAJNAL WARD – BEJARANO – DUDÁS Tudományos szelfi i. m.
- BADKE, W.: Research strategies: finding your way through the information fog. 2nd ed., Lincoln, NE.: Universe.com, 2004.
- KOLTAY Tibor: A szakkönyvtárak előtt álló néhány kihívás = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 63. évf. 2016. 8. sz. 287–291. p.

Béérkezett: 2017. március 12.